

Patryk Roger Zabrocki
ORCID: 0000-0001-5345-7854
DOI: 10.15290/dhmgz.01.2021.31

Konstytucyjne ujęcie praw rodziny

A constitutional account of family rights

STRESZCZENIE: Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej prawa rodziców ujmuje w nawiązaniu do ochrony wolności przekonań, praw ekonomicznych, socjalnych i kulturalnych obywatela, rodziny, małżeństwa, dziecka. Zgodnie z jej treścią każdy ma prawo do ochrony życia prywatnego, rodzinnego, czci, godności i dobrego imienia, ale także do decydowania o swoim życiu osobistym oraz wychowania swoich dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami – w konsekwencji daje to prawo rodzicom do zapewnienia dzieciom wychowania i nauczania (również moralnego i religijnego) zgodnie ze swymi przekonaniami. Ograniczenie, bądź pozbawienie tych praw rodzicielskich może nastąpić wyłącznie w przypadkach określonych w ustawie i na mocy prawomocnego orzeczenia sądu. Konstytucja jest zatem aktem idealnym prawnie, przyznającym konieczne uprawnienia rodzicielskie, ale także zapewniającym ochronę praw dziecka, bowiem na jej mocy organy władzy publicznej mają obowiązek chronić dziecko przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem oraz demoralizacją. Czy jednak ustawy, które mają za zadanie zapewnić wykonywalność konstytucyjnych praw i obowiązków, które mają dawać narzędzia do ich stosowania i przestrzegania, rzeczywiście spełniają swoją rolę? Głównym celem niniejszej rozprawy będzie odpowiedź na pytanie czy zapisy Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej są wystarczająco zwięzłe, czy jednak współcześnie wymagają reform. Odpowiedzi na to postaram się udzielić opierając się na badaniach prawnoporównawczych oraz analizie aktów prawa krajowego.

SŁOWA KLUCZOWE: konstytucja, rodzina, małżeństwo, dziecko, prawa rodzicielskie

ABSTRACT: The Constitution of the Republic of Poland includes the rights of parents in reference to the protection of freedom of belief, economic, social and cultural rights of the citizen, family, marriage, child. According to the content of the Constitution, everyone has the right to protection of private life, family life, honour, dignity and good name, but also the right to decide about their own personal life and to raise their children in accordance with their beliefs – consequently, parents have the right to ensure that their children are brought up and taught (including moral and religious education) in accordance with their beliefs. The restriction or deprivation of these parental rights can only occur in cases specified by law and by a final court decision. The Constitution is therefore a legally perfect act, granting the necessary parental rights, but also ensuring the protection of the rights of the child, since under it public authorities have a duty to protect the child from violence, cruelty, exploitation and demoralization. However, do the laws that are supposed to ensure the enforceability of constitutional rights and obligations, which are supposed to give tools for their application and observance, really fulfill their role? The main objective of this dissertation will be to answer the question whether the provisions of the Constitution of the Republic of Poland are sufficiently concise or whether they are in need of reform today. I will try to answer this question based on comparative legal research and analysis of national laws.

KEYWORDS: constitution, family, marriage, child, parental rights

Większość najnowszych konstytucji w Europie i na świecie, a także oparte na nich badania dają asumpt do uznania, iż zagadnienia małżeństwa oraz rodziny nie są szczegółowo ujęte w aktach rangi ustaw zasadniczych. Jest to konsekwencją niewpasowania się w kanon zagadnień, które z zasady winny być ujęte w treści konstytucji¹. Ciekawym wyjątkiem od powyższej zasady jest polska ustawa zasadnicza z dnia 2 kwietnia 1997 r.², gdzie obszar relacji małżeńskich, rodzinnych, ale również opiekuńczych jest przedstawiony w sposób dość

¹ S. Bożyk, *Konstytucja jako ustawa zasadnicza w państwie*, [w:] M. Szyszkowska (red.), *Silne państwo*, Białystok 1999, s. 23 i nast.

² Dz.U. 1997 nr 78, poz. 483.

szeroki oraz nietuzinkowy. Powyższe stwarza okazję do co najmniej generalnej analizy prawnoporównawczej regulacji zagadnień małżeństwa, rodziny, ale przede wszystkim praw dziecka oraz praw rodziców do wychowania dziecka, co jest głównym założeniem danego opracowania³.

Ustawa zasadnicza RP z 1997 r. reguluje pojęcia małżeństwa oraz rodziny głównie w rozdziale drugim, który określa elementarne prawa i wolności osoby fizycznej. Odstępstwem od danej reguły jest art. 18 Konstytucji, który określa ogólną regułę ochrony małżeństwa, rodziny, macierzyństwa oraz rodzicielstwa. Zamieszczono go w rozdziale pierwszym wraz z wiodącymi regułami ustroju państwa polskiego⁴.

„Małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny, rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo znajdują się pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej” zgodnie z art. 18 Konstytucji RP z 1997 r. Dany artykuł określa w pierwszym rzędzie pojęcie małżeństwa, formułując je „jako związek kobiety i mężczyzny”, tym samym przyjmując heteroseksualny wymóg charakteru małżeństwa. Ma to kluczowe znaczenie w przypadku coraz to częstszych żądań przedstawicieli mniejszości seksualnych nalegających na uznanie ich praw do zakładania rodzin, a także zawierania związków małżeńskich, czy przysposobienia dzieci. Konstytucja RP z 1997 r. w art. 18 ostatecznie rozwiązuje tę materię, regulując, że tylko związek kobiety i mężczyzny jest legalnie uznawany przez polskie państwo, a co za tym idzie również wyłączna gwarancja ochrony i opieki danemu rodzajowi związku⁵.

Kolejnym istotnym zapisem w polskiej ustawie zasadniczej z 1997 r. jest art. 33, w którym to zredagowana została reguła równouprawnienia kobiet i mężczyzn. Artykuł ten stanowi rozszerzenie oraz konkretyzację określonej w art. 32 generalnej reguły równości obywateli względem prawa. Regulacja ta zapewnia równe prawa kobiet oraz mężczyzn „w życiu rodzinnym, politycznym, społecznym i gospodarczym”. Istotne jest to, iż art. 33 ust. 1 wskazuje jako pierwszy podmiot,

³ S. Bożyk, *Problematyka małżeństwa i rodziny w ustawach zasadniczych Republiki Włoskiej oraz Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] F. Lempa, S. Tafaro (red.), *Rodzina i społeczeństwo wczoraj i dziś*, Białystok 2006, s. 228.

⁴ Ibidem, s. 231.

⁵ W. Skrzydło, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Zakamycze 2002, s. 31.

równouprawnienia kobiet i mężczyzn w rodzinie, kobiety. Ma to niebagatelne znaczenie dla sytuacji kobiet, które z reguły są w stopniu większym niż mężczyźni obarczone obowiązkami życia rodzinnego, w tym wychowania dzieci, co utrudnia osiągnięcie takich samych rezultatów w życiu zawodowym⁶.

„Każde dziecko ma niezbywalne prawo do życia”⁷ zgodnie z art. 6 Konwencji o Prawach Dziecka, co niewątpliwie wpisuje się w zapis konstytucyjny z art. 38 mówiący, iż „Rzeczypospolita Polska zapewnia każdemu człowiekowi prawną ochronę życia” – co nie wymaga szerszej analizy. Jednakże tekst Konwencji rozwija powyższy zapis i wskazuje, że „państwo uznaje prawo dziecka do najwyższego poziomu zdrowia i udogodnień w zakresie leczenia chorób oraz rehabilitacji zdrowotnej”, zgodnie z art. 24. Niestety, w praktyce odnaleźć można wiele uwag w zakresie praw dziecka do życia i ochrony zdrowia w Polsce. Niewystarczająca dostępność lekarzy specjalistów – w dalszym ciągu termin oczekiwania na wizytę lekarską u specjalisty jest zbyt długi. Dostęp dzieci do lekarzy specjalistów jest utrudniony w dziedzinie pediatrii, neonatologii, stomatologii, okulistyki, laryngologii, ortodoncji, psychiatrii, neurologii, rehabilitacji lub chorób metabolicznych. Konieczność corocznego badania dzieci przez lekarza pediatrę – każde dziecko winno przynajmniej raz w roku, także zdrowe, być przebadane przez lekarza pediatrę. Służyć to powinno skuteczniejszej profilaktyce, w tym również wczesnemu wykrywaniu nieprawidłowości zdrowotnych, rozwojowych, a także rozpoznawaniu objawów krzywdzenia dzieci. Brak wyznaczonych standardów medycznych w profilaktyce zdrowotnej nad dziećmi – nie przyjęto wytycznych postępowania medycznego przy udzielaniu świadczeń zdrowotnych z zakresu opieki profilaktycznej nad dziećmi oraz młodzieżą. Dramatyczna sytuacja dotycząca psychiatrii dziecięcej – nieproporcjonalne rozmieszczenie ośrodków i zbyt niska liczba specjalistów z zakresu psychiatrii dziecięcej oraz młodzieżowej sprawia niemożność właściwego zabezpieczenia dzieci w profesjonalną opiekę w danym zakresie. Oddziały szpitalne są przeciążone, co zagraża życiu i zdrowiu hospitalizowanych dzieci. Odsetek nieletnich wykazujących zaburzenia psychiczne

⁶ Ibidem, s. 46.

⁷ Dz.U. 1991 nr 120, poz. 526.

w stopniu wymagającym specjalistycznej pomocy wynosi około 9%, co za tym idzie, konieczność leczenia psychiatrycznego oraz psychologicznego blisko 630 tys. dzieci oraz młodzieży przed osiągnięciem pełnoletniości⁸. Ograniczona dostępność do pomocy stomatologicznej – ograniczona polityka państwa w zakresie poprawy stanu zdrowia jamy ustnej dzieci, która powinna obejmować leczenie profilaktyczne, leczenie urazów stomatologicznych, leczenie ortodontyczne, a także wykonywanie zabiegów w znieczuleniu bądź sedacji, w szczególności u dzieci z niepełnosprawnością. Konieczne jest rozszerzenie procedur oraz świadczeń z zakresu świadczeń gwarantowanych dotyczących leczenia stomatologicznego dzieci oraz młodzieży. Ograniczona opieka zdrowotna w szkołach – aktualnie normy zatrudnienia pielęgniarek w szkołach uzależnione są od liczby uczniów, czego konsekwencją jest pozorna opieka zdrowotna w małych placówkach. Kontakty z pielęgniarkami pracującymi w wymiarze kilku godzin w tygodniu w jednej szkole nie zabezpieczają potrzeb dzieci, w tym przewlekle chorych (brak ustawy o opiece zdrowotnej nad uczniami). Konieczność wzmocnienia profilaktyki zdrowotnej na wczesnym etapie edukacji – ważne jest zapewnienie opieki pielęgniarskiej w przedszkolu. Ma to istotne znaczenie w przypadku zabezpieczenia potrzeb dzieci z niepełnosprawnościami i chorobami przewlekłymi. Obligatoryjność objęcia dzieci z chorobami rzadkimi wysokospecjalistyczną opieką zdrowotną – niezbędne są zmiany systemowe w obszarze dostępności do nowoczesnych leków oraz programów terapeutycznych. Konieczność stanowi monitorowanie prac nad przygotowaniem oraz przyjęciem Narodowego Planu Chorób Rzadkich. Problem stanowi ograniczona dostępność do najnowszych terapii i nowoczesnych leków, co jest efektem problemów związanych z realizacją niekomercyjnych badań klinicznych – wypracowanie właściwych rozwiązań przyczyni się nie tyle do rozwoju medycyny, co do skrócenia czasu oczekiwania na efekty terapii. Również nie została uregulowana kwestia właściwego zabezpieczenia małoletnich pod kątem opieki psychologiczno-psychiatrycznej. Wzrasta zjawisko podejmowania prób samobójczych i zamierzonych samookaleczeń wśród dzieci. Liczne statystyki, w tym

⁸ M. Janas-Kozik, *Sytuacja psychiatrii dzieci i młodzieży w Polsce w 2016 r. Aktualne występowanie i obraz zaburzeń psychicznych wieku rozwojowego*, „Psychiatria” 2017, t. 14, nr 1, s. 61-63.

te z Komendy Głównej Policji, nie odzwierciedlają ogromu rzeczywistej skali danego zjawiska. Konieczne jest wprowadzenie efektywnego systemu gromadzenia oraz analizy danych, ale również stworzenia ogólnopolskich programów profilaktycznych i terapeutycznych w zakresie przeciwdziałania depresji i próbom samobójczym u dzieci. Kolejnym problemem jest brak wspierania przez państwo młodych rodziców, w tym również małoletnich rodziców. Cięższe małoletnich nie są planowane i stwarzają określone zagrożenia zdrowotne dla matki i dziecka jednocześnie. Ma to swoje określone następstwa społeczne, dlatego istnieje konieczność uwzględnienia potrzeb małoletnich rodziców w systemie opieki zdrowotnej – młodzi rodzice nie otrzymują wsparcia. Idąc dalej, należy zwrócić uwagę na brak prawnego zapewnienia możliwości dostępu do lekarza ginekologa małoletnim pacjentkom powyżej 15. roku życia. Również niepokojący jest fakt, iż wysoki odsetek kobiet w ciąży spożywa alkohol. Konieczne jest podjęcie działań edukacyjnych, profilaktycznych oraz prawnych w celu pomocy dziecku i jego matce. Nadal nie przeprowadzono kompleksowych badań dotyczących zażywania przez nieletnich środków psychoaktywnych. Brak danych uniemożliwia ocenę skali zjawiska oraz wdrożenia efektywnego programu przeciwdziałania. Problemem jest również ograniczona dostępność terapii dla dzieci z zaburzeniami ze spektrum autyzmu. Ograniczona dostępność do biegłych sądowych w zakresie wielu dziedzin medycyny, niezbędnych w orzekaniu o niepełnosprawności, stwarza możliwość ograniczenia korzystania, w przypadku dzieci z niepełnosprawnością, z pomocy finansowej. Używanie przez dzieci leków w celach niemedycznych. Rosnące problemy szczepień ochronnych u dzieci oraz brak upowszechniania właściwej wiedzy na ten temat. Dylematem staje się nadwaga oraz otyłość wśród dzieci – bez podjęcia zdecydowanych działań zapobiegających otyłości wzrośnie poziom zachorowań na cukrzycę, choroby krążenia oraz nowotwory. Istotnym miejscem edukacji w danym zakresie winny być jednostki oświatowe. Problem zakażeń szpitalnych lekoopornymi bakteriami – zagadnienie to powinno być przedmiotem dalszych działań organów odpowiedzialnych za bezpieczeństwo zdrowotne w Polsce. Trudność stanowi ponoszenie przez rodziców bądź opiekunów prawnych małoletnich pacjentów opłat związanych z pobytem dziecka w szpitalu – wszelkie koszty winny być finansowane z budżetu państwa. Problemem jest także wszawica w placówkach oświatowych – zasadne jest wypracowanie

systemu postępowania w danej sytuacji przez przedszkola i szkoły we współpracy z rodzicami⁹.

„Każdy ma prawo do ochrony prawnej życia prywatnego, rodzinnego, czci i dobrego imienia oraz do decydowania o swoim życiu osobistym” stanowi art. 47 Konstytucji RP z 1997 r. oraz jest gwarantem prawa do prywatności. Reguła prawnej ochrony prywatności ujęta w danym artykule traktuje między innymi również o sferze życia rodzinnego. Równocześnie legalna protekcja życia rodzinnego zawiera się w obrębie szerszej formuły wynikającej z art. 18 polskiej Konstytucji z 1997 r., która to gwarantuje ochronę oraz opiekę ze strony państwa wobec rodziny i małżeństwa, w pełnym zakresie¹⁰.

Państwo i jego organy zobowiązały się, iż

będą okazywały odpowiednią pomoc rodzicom oraz opiekunom prawnym w wykonywaniu przez nich obowiązków związanych z wychowywaniem dzieci oraz zapewniają rozwój instytucji, zakładów i usług w zakresie opieki nad dziećmi

zgodnie z art. 18 Konwencji o Prawach Dziecka. Jednakże i tu odnaleźć można uwagi co do rzeczywistego stanu w państwie. Brak wspomagania rodzin biologicznych – zauważalny jest problem niewystarczającej współpracy pomiędzy instytucjami zobowiązanymi do niesienia pomocy. Uniemożliwia to rozeznanie zindywidualizowanych potrzeb każdego dziecka oraz podjęcia właściwych decyzji co do jego losu. Istotna jest potrzeba podnoszenia kompetencji rodzicielskich – wspieranie rodzin oraz właściwe udzielanie wsparcia przez asystenta rodziny, pracownika socjalnego, placówkę edukacyjną, placówkę opiekuńczo-wychowawczą, poradnię psychologiczno-pedagogiczną czy organizację pozarządową, pomoże to rodzicom lub opiekunom prawnym w sprawowaniu funkcji wychowawczych. Niedocenianym narzędziem są warsztaty kompetencji wychowawczych lub terapia rodzinna. Sądy winny częściej zobowiązywać opiekunów do udziału w tego typu zajęciach. Konieczność stanowi również kompleksowe zabezpieczenie potrzeb rodziny przechodzącej trudności poprzez rozszerzenie dostępności do placówek i specjalistów w dziedzinie terapii

⁹ Uwagi o stanie przestrzegania praw dziecka, http://brpd.gov.pl/sites/default/files/uwagi_rzecznika_praw_dziecka_o_stanie_przestrzegania_praw_dziecka_w_polsce.pdf [dostęp: 10.05.2021].

¹⁰ S. Bożyk, *Problematyka małżeństwa...*, s. 232.

rodzinnej, poradnictwa lub też innych świadczeń pomocy rodzinnej, co winno być bezwzględnie bezpłatne oraz niezwłocznie dostępne. Dużym i narastającym problemem jest też izolowanie dziecka od drugiego rodzica niesprawującego bezpośredniej opieki nad małoletnim. Konieczna do uregulowania jest też sytuacja związana ze zjawiskiem określanym jako porwanie rodzicielskie – ograniczeniu danego zjawiska sprzyjałaby wyraźna penalizacja tego zachowania. Problem stanowi niska świadomość prawna konsekwencji dotyczących wywiezienia dziecka bez akceptacji drugiego rodzica oraz wiedzy dotyczącej regulacji prawa międzynarodowego określającego jurysdykcję krajową w sprawach związanych z władzą rodzicielską. Zasadą jest, iż jurysdykcję mają sady państwa, w którym dziecko ma miejsce stałego pobytu i to bez względu na obywatelstwo nieletniego. Źródłem wielu problemów jest konieczność zmiany prawa rodzinnego. Niezbędna jest nowelizacja oraz konieczność wyniesienia prawa rodzinnego do rangi równorzędnej z funkcją represyjną prawa karnego, ale także funkcją odszkodowawczą prawa cywilnego. Nowe prawo winno wzmocnić pozycję rodziny i jej autonomii, podmiotowość dziecka oraz rodziców przy zachowaniu reguły subsydiarności państwa. W jednym akcie powinny zawierać się przepisy prawa materialnego, procesowego oraz wykonawczego. Ponadto, niezbędne jest rozwiązanie problemu przewlekłości postępowań sądowych, przewlekłości w sporządzaniu opinii przez opiniodawcze zespoły sądowych specjalistów – umożliwi to sprawną realizację praw oraz ochrony interesów małoletnich. Każde dziecko do właściwego rozwoju potrzebuje poczucia bezpieczeństwa oraz stabilizacji. Czynniki te są niezwykle istotne w odniesieniu do nieletnich wychowujących się poza rodziną biologiczną. W związku z tym należy zwrócić szczególną uwagę na naruszanie praw dziecka i zapewnić mu stabilne środowisko wychowawcze. Wbrew przepisom ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej umieszcza się dzieci w instytucjonalnej pieczy zastępczej. Dzieci poniżej 10. roku życia nie mogą być umieszczane w pieczy zastępczej, chyba że w wyjątkach przewidzianych w ustawie. Konieczne jest wsparcie instytucji asystenta rodziny, ujednoczenie standardów pracy oraz wyposażenie w niezbędne narzędzia wspomagające w pracy z rodziną. Niezbędne jest także monitorowanie jakości pracy placówek opiekuńczo-wychowawczych – organy zobowiązane do podejmowania działań nadzorczych często realizują je w niedostatecznym stopniu. W dalszym ciągu jest zbyt mało placówek wsparcia dziennego do istniejących potrzeb,

co pozbawia dzieci z rodzin dysfunkcyjnych możliwości otrzymywania niezbędnego wsparcia, czego skutkiem niektóre z nich nie będą mogły pozostać w rodzinach biologicznych, co może wiązać się z dużą traumą w ich życiu. Problemem jest fakt, iż niewielu sędziów uczestniczy w posiedzeniach zespołów dokonujących okresowych ocen dziecka umieszczonego w pieczy zastępczej – niezbędna jest skrupulatna kontrola nad pomocą udzielaną rodzinie i jej skutkami. Mimo prawnego obowiązku przesłania do ośrodka adopcyjnego w terminie siedmiu dni postanowienia o pozbawieniu władzy rodzicielskiej, sądy w wielu przypadkach nie dopełniają tej czynności zwlekając przez długi czas, nawet kilka miesięcy – w konsekwencji dzieci dłużej czekają na znalezienie odpowiedniej rodziny. Należy niezwłocznie wprowadzić w życie jednolite zasady funkcjonowania ośrodków adopcyjnych, ze szczególnym uwzględnieniem podmiotowości dziecka. Aktualny zostaje problem stosowania kar związanych z ograniczeniem kontaktów z rodziną biologiczną wobec dzieci wychowujących się w rodzinnej lub instytucjonalnej pieczy zastępczej, w placówkach socjoterapeutycznych oraz resocjalizacyjnych. Podtrzymywanie więzi z osobami bliskimi zaspokaja podstawowe potrzeby emocjonalne dziecka, ale jest również czynnikiem kształtującym prawidłową osobowość oraz wpływa na właściwy proces wychowawczy. Ważnym problemem jest znikoma ilość adopcji dzieci z niepełnosprawnościami oraz starszych. Zasadne jest wprowadzenie programów zwiększających liczbę osób zainteresowanych adopcją takich dzieci. Potrzebna jest także zmiana przepisów Kodeksu pracy oraz przyznania urlopu na warunkach urlopu macierzyńskiego rodzicom adopcyjnym, bez względu na wiek przysposobionego. Skutkiem tego będzie nawiązanie prawidłowych relacji w nowej rodzinie, eliminacja traumatycznych przeżyć oraz nadrobienie opiekuńczo-wychowawczych i emocjonalnych zaniedbań. Z czasem zachodzi pilniejsza potrzeba zmiany przepisów regulujących procedurę przeprowadzenia adopcji zagranicznych w celu zagwarantowania pełnej ochrony praw dziecka. Warto z pewnością przeanalizować również temat dotyczący spraw o sądowe rozwiązanie stosunku przysposobienia – nie są prowadzone w sposób skrupulatny oraz w pełni gwarantujący ochronę dobra nieletniego adoptowanego. Zwiększenie aktywności prokuratorów w sprawach o przysposobienie zagraniczne oraz rozwiązanie stosunku adopcyjnego jest niezbędne, a co za tym idzie, wprowadzenie przepisów o obligatoryjność udziału prokuratora w danych sprawach jako gwarancji ochrony interesów

dziecka i wszechstronnego zbadania każdej sprawy. Bieżącym problemem pozostaje konieczność stworzenia nieletnim matkom osadzonym w placówkach resocjalizacyjnych możliwości wychowywania swoich dzieci. Winni otrzymywać specjalistyczną pomoc we właściwym wypełnianiu funkcji rodzicielskich oraz możliwości edukacji i zdobywania zawodu. Aktualny pozostaje dylemat niedostatecznej reprezentacji dziecka w sprawach sądowych, problem nieskuteczności postępowań wykonawczych – postępowania trwają zbyt długo, nieskuteczność postępowań o egzekucję kontaktu dziecka z rodzicem – niezbędną jest diagnoza przyczyn danego zjawiska. Mimo istniejącego standardu prawnego wysłuchania dziecka, wciąż zbyt rzadko organy rozstrzygające w sprawach małoletnich uwzględniają ich zdanie. Ponadto, nie zawsze wysłuchanie następuje w warunkach przyjaznych dziecku. Problemem jest brak określonych procedur wysłuchania dziecka w postępowaniu cywilnym oraz brak zapewnienia szkoleń sędziów w zakresie umiejętności wysłuchania dziecka. Sądy również powinny częściej kierować zwaśnionych rodziców do mediacji i nie zwlekać z taką decyzją. Sędziowie orzekający w sprawach rodzinnych winni także posiadać akces do bieżąco aktualizowanej bazy danych dotyczącej instytucji, placówek, ośrodków, w których realizowane będą wszelkie postanowienia lub wyroki – wciąż jest zbyt mało powyższych podmiotów. Konieczność stanowi uregulowanie statusu i uprawnień kuratora sądowego w sprawach rodzinnych i opiekuńczych – ograniczona jest skuteczność realizacji decyzji sądowych i niepełna ochrona praw dziecka w danym zakresie. Instytucje pieczy zastępczej wielokrotnie nie realizują skutecznych działań na rzecz powrotu dzieci do rodzin biologicznych – konieczna jest współpraca z rodziną dziecka i podjęcie wszelkich kroków zmierzających do scalenia rodziny. Należy ponadto skrócić oraz urealnić ustawowy termin na zainicjowanie postępowania w przedmiocie władzy rodzicielskiej z terminu osiemnastu do sześciu miesięcy. Niezbędna jest organizacja szkoleń dla kandydatów do pełnienia funkcji rodziny zastępczej bądź prowadzenia rodzinnego domu dziecka – większa liczba godzin oraz uzupełnienie programu szkolenia z zakresu pracy z dziećmi krzywdzonymi. Nadal widoczna jest luka w zapewnieniu należytej reprezentacji małoletnim cudzoziemcom przebywającym na terytorium Polski bez opieki – konieczne są najnowsze rozwiązania. Wykonywanie władzy rodzicielskiej oznacza, że rodzic osobiście uczestniczy w życiu dziecka poprzez wykonywanie wszystkich obowiązków, dzięki którym dziecko ma

zapewniony prawidłowy rozwój. Praktykowana przez placówki oświatowe odmowa udzielenia informacji o dziecku i jego postępach w nauce, w przypadku ograniczenia władzy rodzicielskiej, jest niewłaściwa i narusza prawa dziecka do obojga rodziców. Konieczne jest ustanowienie opieki prawnej dla dziecka pozbawionego opieki, postępowania są opóźnione i trwają nawet kilka miesięcy – narusza to art. 72 ust. 2 Konstytucji. Brak ustawowego obowiązku poddania się badaniom genetycznym, co utrudnia procedowanie sądu o ustalenie pochodzenia dziecka – należy stworzyć podstawę prawną do przeprowadzenia badań DNA, a nawet wprowadzenia obowiązku przeprowadzenia badań, jeżeli pozostaje to w najlepszym interesie dziecka¹¹.

Do zagadnienia rodziny nawiązuje również art. 48 Konstytucji RP z 1997 r. Gwarantuje on rodzicom niezbywalne i nienaruszalne prawo do wychowywania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem. Powyższe określenie, w stosunku do regulacji współczesnych ustaw zasadniczych, jest nowością. Inne zagraniczne zapisy konstytucyjne używają z reguły ogólnych i mniej precyzyjnych sformułowań dotyczących praw i obowiązków rodziców do wychowania swoich dzieci. Polski ustawodawca powyższym zabiegiem chciał zwrócić uwagę na niemniej ważną rolę rodziców w procesie wychowywania młodego pokolenia w stosunku do publicznych instytucji wychowawczych, a co za tym idzie, prawo rodziców do wdrażania swoim dzieciom własnych przekonań. Jednakże w art. 48 ust. 1 podkreśla się, iż dane wychowanie „powinno uwzględniać stopień dojrzałości dziecka, a także wolność jego sumienia i wyznania oraz jego przekonania”. Z drugiej strony, art. 48 ust. 2 wskazuje na regułę, według której ograniczenie bądź pozbawienie praw rodzicielskich może nastąpić tylko na podstawie prawomocnego orzeczenia sądu, który kieruje się bezwzględny dobrem dziecka¹².

Artykuł 53 ust. 3 Konstytucji RP z 1997 r. stanowi, iż „rodzice mają prawo do zapewnienia dzieciom wychowania i nauczania moralnego i religijnego zgodnie ze swymi przekonaniem”, co widocznie nawiązuje do regulacji art. 48 ust. 1 (prawo rodziców w zakresie wychowania własnych dzieci). Wywnioskować można z powyższego, iż dana reguła

¹¹ Uwagi o stanie przestrzegania praw dziecka, http://brpd.gov.pl/sites/default/files/uwagi_rzecznika_praw_dziecka_o_stanie_przestrzegania_praw_dziecka_w_polsce.pdf [dostęp: 10.05.2021].

¹² S. Bożyk, *Problematyka małżeństwa...*, s. 233.

prawa rodziców do religijnej edukacji dzieci, zgodnie ze swymi poglądami, niesie za sobą również prawo udziału dzieci w lekcjach religii w szkole. Z drugiej strony, oznacza to także gwarancję do nauczania światopoglądu laickiego, ponieważ na podstawie art. 53 ust. 1 zagwarantowane jest każdemu prawo do „wolności sumienia i religii”¹³.

Kolejne dwa przepisy polskiej ustawy zasadniczej, na które należy również zwrócić szczególną uwagę, wskazują nadrzędne kierunki państwowej polityki w stosunku do instytucji rodziny. Artykuł 71 ust. 1 określa państwowy obowiązek zadbania w krajowej polityce społecznej oraz gospodarczej o „dobro rodziny” jako pojęcia wieloaspektowego. Dotyczy to w pierwszej kolejności rodzin dotkniętych nietuzinkowo ciężką sytuacją społeczną oraz materialną. Mówi o tym wprost art. 71 ust. 1: „Rodziny znajdujące się w trudnej sytuacji materialnej i społecznej, zwłaszcza wielodzietne i niepełne, mają prawo do szczególnej pomocy ze strony władz publicznych”. Artykuł 71 ust. 2 wskazuje na szczególną ochronę macierzyństwa, któremu przysługuje szczególna opieka ze strony władz publicznych, a ponadto dotycząca każdej matki „przed i po urodzeniu dziecka”. Macierzyństwo bowiem nie dotyczy wyłącznie matki i dziecka dopiero urodzonego, ale również matki w ciąży. Początek życia albowiem zaczyna się od poczęcia¹⁴.

Jednym ze szczególnych zobowiązań określonych w Konwencji o Prawach Dziecka jest to, iż „strony będą uznawać prawo każdego dziecka do korzystania z systemu zabezpieczenia społecznego, w tym ubezpieczeń socjalnych (...)”, co zostało określone w art. 26. Należy zwrócić uwagę i udzielić wsparcia dzieciom, które nie otrzymują świadczeń wychowawczych i z funduszu alimentacyjnego przez niespełnione kryteria ustawowe. Należy nowelizować regulacje ustawy o pomocy państwa w wychowaniu dzieci¹⁵, tak by nie powodowały nierówności w dostępie do świadczeń, ze szczególnym uwzględnieniem dzieci z niepełnosprawnościami. Konieczna jest likwidacja problemu bezdomności wśród dzieci. Nerozwizanym problemem również jest ograniczona liczba lokali, którymi dysponuje gmina dla zaspokojenia potrzeb mieszkaniowych rodzin z małoletnimi dziećmi. Stan techniczny oraz

¹³ Ibidem.

¹⁴ T. Smyczyński, *Rodzina i prawo rodzinne w świetle nowej Konstytucji*, „Państwo i Prawo” 1997, nr 11-12, s. 190.

¹⁵ Dz.U. 2016 poz. 195, z późn. zm.

niski standard tychże lokali także budzi kontrowersje. Brak domów dla matek i ojców z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży – państwo winno stwarzać warunki do zabezpieczenia potrzeb bezdomnych rodziców z dziećmi. Problemy świadczeń z funduszu alimentacyjnego, a dokładniej konieczność zniesienia ograniczeń dostępu do tych świadczeń, niezbędność zwiększenia egzekwowania świadczeń alimentacyjnych oraz rozwiązanie trudności związanych z egzekwowaniem świadczeń alimentacyjnych zasądzonych wyrokami polskich sądów od rodziców przebywającymi poza granicami kraju. Świadczona rodzinom pomoc to głównie zasiłki oraz świadczenia materialne. Widoczny jest problem nieudzielania dostatecznej pomocy mającej na celu wyjście z kryzysu i wyjście z kręgu świadczeniobiorców społecznej pomocy. Brak systemu wsparcia dla osób opuszczających pieczę zastępczą – w szczególności brak zabezpieczenia mieszkaniowego i skazanie na usamodzielnienie w środowisku, z którego osoba została zabrana, bez wsparcia finansowego, nawet w przypadku kontynuacji nauki¹⁶.

Problematyka protekcji dziecka w treści art. 72 ust. 1 ustawy zasadniczej z 1997 r. dotycząca pomocy udzielanej rodzinie zajmowała zawsze istotne miejsce. Zapis ten nie dotyczy wyłącznie ochrony dziecka, ponieważ każdy „ma prawo żądać od organów władzy publicznej ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją”. Innymi słowy, przepis ten dotyczy ochrony dziecka w sensie zapewnienia mu odpowiedniego wychowania w aspekcie fizycznym jak i moralnym¹⁷. Należy również zwrócić uwagę na to, iż prawo do troski oraz pomocy organów państwowych posiadają, obok dzieci z rodzin w ciężkiej sytuacji materialnej, w pierwszym rzędzie dzieci pozbawione pieczy rodzicielskiej¹⁸. Istotny ponadto jest fakt, iż polska ustawa zasadnicza nie ogranicza się w toku postępowania o ustalenie praw dziecka tylko do zdania rodziców, opiekunów prawnych dziecka lub innych podmiotów co wynika z art. 72 ust. 3. Przed wszystkim „w toku ustalania praw dziecka organy władzy publicznej

¹⁶ Uwagi o stanie przestrzegania praw dziecka, http://brpd.gov.pl/sites/default/files/uwagi_rzecznika_praw_dziecka_o_stanie_przestrzegania_praw_dziecka_w_polsce.pdf [dostęp: 15.05.2021].

¹⁷ W. Skrzydło, op. cit., s. 87.

¹⁸ S. Bożyk, *Problematyka małżeństwa...*, s. 234.

oraz osoby odpowiedzialne za dziecko są obowiązane do wysłuchania i w miarę możliwości uwzględnienia zdania dziecka”. Dziecko jest podmiotem rozumnym i świadomym odpowiednio do swego wieku i poziomu dojrzałości – winno to być bezwzględnie respektowane.

Podkreślić należy, iż Rzeczypospolita Polska i jej instytucje zobowiązały się w art. 19 Konwencji o Prawach Dziecka, że

będą podejmowały wszelkie właściwe kroki (...) dla ochrony dziecka przed wszelkimi formami przemocy fizycznej bądź psychicznej, krzywdy lub zaniedbania bądź złego traktowania lub wyzysku, w tym wykorzystywania w celach seksualnych (...).

Nieustający problem stanowi stosowanie kar cielesnych wobec dzieci w wychowaniu – należy prowadzić efektywne działania uświadamiające negatywne skutki fizycznego karcenia dzieci. Zauważalna jest również niska gotowość społeczna do reakcji na przemoc wobec dzieci, gdy takie zachowanie stanowi zarówno prawo, jak i obowiązek obywatelski. Niezbędne jest udoskonalenie procedur w zakresie oceny stanu zdrowia dziecka w trakcie interwencji policji czy działań służb medycznych, zwłaszcza pod kątem weryfikacji obrażeń ciała dziecka. Brak właściwej reprezentacji dziecka w postępowaniu karnym – obowiązujące przepisy zawarte w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym nie gwarantują właściwego poziomu reprezentacji nieletnich w postępowaniu. Rzadkie orzekanie przez sądy środków karnych oraz probacyjnych w sprawach w związku z przemocą w rodzinie – konieczność stanowi zapewnienie bezpieczeństwa ofiar w większym stopniu. Aktualnie nie podlega zatarciu skazanie na karę bezwzględnego pozbawienia wolności za przestępstwo przeciwko wolności seksualnej i obyczajowości, jeżeli pokrzywdzonym był małoletni poniżej 15. lat – należy rozszerzyć ten katalog o wyroki skazujące na kary z warunkowym zawieszeniem jej wykonania oraz kary nieizolacyjne. Konieczna jest likwidacja zakazu umieszczania nieletnich cudzoziemców w strzeżony ośrodkach – powinno to dotyczyć wszystkich małoletnich osób. Niezbędne również jest, aby na granicy państwa zapewnić w większym stopniu gwarancję ubiegania się o ochronę międzynarodową dla rodzin z dziećmi bez zbędnej zwłoki. Najwyższa Izba Kontroli wskazała szereg nieprawidłowości związanych z funkcjonowaniem policyjnej izby dziecka – ograniczanie nieletniemu kontaktu z rodzicami, obrońcą lub opiekunem, ograniczenie praw do swobody i tajemnicy komunikowania się, naruszenie praw do intymności i swobodnego

zgłaszania próśb, skarg i wniosków, ale także przedłużanie czasu pobytu nieletniego w placówce ponad ramy czasowe określone w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich. Niezbędne jest opracowanie i wdrożenie standardów funkcjonowania danych izb, ale również wprowadzenie jednolitych zasad realizacji zadań przez ośrodki kuratorskie. Konieczność stanowi zmiana ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich i urealnienia środków wychowawczych stosowanych wobec nieletnich. Problemem jest niedostateczna ochrona praw nieletnich w postępowaniu sądowym – należy wyeliminować tę praktykę i zagwarantować bezwzględne przestrzeganie przepisów prawa, również w przypadku zabezpieczenia dobra małoletniego pokrzywdzonego w postępowaniu przygotowawczym lub gwarancji do pełnego prawa do obrony przez nieletniego. W dalszym ciągu problem stanowi wykorzystanie dzieci w żebractwie, ale również przemoc fizyczna, psychiczna, a nawet cyber przemoc w szkołach i placówkach – należy wzmocnić działania instytucji i innych podmiotów odpowiedzialnych za realizację oraz ochronę praw dziecka w danych zakresach¹⁹.

Artykuł 72 ust. 4 wskazuje natomiast na istnienie instytucji Rzecznika Praw Dziecka oraz odsyła do właściwej ustawy, która normuje jego kompetencje oraz sposób powoływania. Rzecznik Praw Dziecka stoi na straży praw małoletnich określonych w Konstytucji RP, Konwencji o Prawach Dziecka i innych aktach prawnych. Stanowi on jednoosobowy organ władzy państwowej, który kieruje się dobrem każdego dziecka roztaczając nad nimi swoją opiekę, w szczególności związanych z inicjowaniem poprawy stanu prawa oraz prawidłową realizacją uprawnień dzieci i młodzieży w wyżej zbadanych przypadkach.

Opracowany i zbadany powyżej temat, mimo iż jedynie w formie krótkiego opracowania i porównania treści artykułów polskiej ustawy zasadniczej z 1997 r. oraz Konwencji o Prawach Dziecka z 20 listopada 1989 r., pozwala wysnuć wniosek, iż obowiązujące prawo konstytucyjne dotyczące małżeństwa, rodziny i dziecka jest bardzo szczegółowe i w szerokim zakresie normuje badaną materię. Ustawa zasadnicza mocno akcentuje kwestię protekcji prawnej małżeństwa,

¹⁹ Uwagi o stanie przestrzegania praw dziecka, http://brpd.gov.pl/sites/default/files/uwagi_rzecznika_praw_dziecka_o_stanie_przestrzegania_praw_dziecka_w_polsce.pdf [dostęp: 15.05.2021].

macierzyństwa oraz rodziny²⁰. Ponadto, artykuły Konstytucji włączyły protekcję małżeństwa oraz rodziny do sfery elementarnych obowiązków organów państwowych²¹. Jednakże, by interesy małżeństwa, rodziny, a przede wszystkim dzieci były w pełni chronione, niezbędne jest uregulowanie w zgodności z zasadami konstytucyjnymi zwykłego ustawodawstwa, jak również aktów wykonawczych do tychże ustaw. W tej kwestii niezbędne jest wprowadzenie wielu zmian oraz nowych regulacji, przedstawionych w treści niniejszego artykułu jako postulatów *de lege ferenda*.

²⁰ M. Dobrowolski, *Status prawny rodziny w świetle nowej Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, „Przegląd Sejmowy” 1999, nr 4, s. 21 i nast.

²¹ S. Bożyk, *Problematyka małżeństwa...*, s. 234.